

TÜRKİYE'DE NİSPİ YOKSULLUĞUN SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ

Kemal AYDIN*
Tuncay GÜLOĞLU**

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'de nispi yoksulluğun nedenleri ve boyutları incelenmektedir. Çalışma aylık ortalama fert gelirleri ölçüt alınarak, Türkiye'de nispi yoksulluğun boyutları ölçülerek, yoksulluk profillerini ve göreceli yoksulluğun sebeplerini belirleyerek bu meselenin çözümüne katkı yapmayı amaçlamaktadır. İncelemede temel veri kaynağı olarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun yaptığı hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları anketleri esas alınmıştır. Bu anketlerdeki toplam aylık fert gelirleri kıstas alınarak Türkiye'de 2000'li yıllarda nispi yoksulluğun nedenleri ve boyutları ölçülmüştür. Çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye'de nispi yoksulluk eğitim bakımından eğitim düzeyi çok düşük kişiler arasında, istihdam bakımından yevmiyeli veya geçici çalışanlar

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Gazanfer Bilge MYO,
e-posta: kaydin709@gmail.com

** Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü, e-posta: tguloglu96@yahoo.com

ile tarım sektöründe çalışanlar ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar arasında, yaş bakımından ise 60 yaş ve üzerinde olanlar arasında, cinsiyet bakımından ise kadınlar arasında diğer gruplara göre daha yaygındır.

Anahtar Kelimeler: Nispi veya göreceli yoksulluk, aylık gelir, sosyo-ekonomik ve demografik statü

ABSTRACT

SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS OF RELATIVE POVERTY IN TURKEY

In this study, the reasons and dimensions of relative poverty in Turkey will be studied. It plans to contribute to the solution of this problem by taking the average income per capita as an index, measuring the dimensions of relative poverty in Turkey and identifying the poverty profiles and reasons of relative poverty. The household Budget and Consumption survey conducted by the Turkish Statistical Institute has been taken as the basic data source for this study. The reasons and dimensions of relative poverty in the 21st century Turkey have been measured by comparison to the monthly per capita income in those surveys. According to the results of this study, relative poverty in Turkey is highest among the least educated, temporary workers and the people who are employed on a daily basis, workers who work in jobs that don't require skills, people who are 60 and above and the females among all the related groups.

Key Words: Relative poverty, monthly income, socioeconomic and demographic status

GİRİŞ

Yoksulluk sorunu günümüz dünyasında bütün ülkelerin gündeminde olan önemli bir sosyo-ekonomik problemdir. Aynı zamanda yoksulluk çözümü zor ve karmaşık bir meseledir. İnsanlık

tarihinin her döneminde yoksulluk ve yoksullar varolmuştur. Ancak izlenen politikalarla belirli dönemlerde yoksulluğun makul düzeylere indirilmesi mümkün olmuştur.

Literatürde genel olarak üç tür yoksulluktan bahsedilmektedir. Bunlar, mutlak yoksulluk, nispi yoksulluk ve ekstrem yoksulluktur. Bunlardan mutlak yoksulluk ferdin beslenme, barınma ve sağlık gibi en temel gereksinimlerini karşılaması için gerekli gelir düzeyine sahip olmamasıdır. Mutlak yoksullukta kişinin açlık sınırı, barınak yokluğu gibi fiziksel yaşam için gerekli olan kaynaklara ne kadar sahip olduğu esas alınmaktadır. Mutlak yoksulluk sınırının oluşturulmasında günlük kalori ihtiyacı, gelirin ne kadarının gıdaya harcadığı gibi faktörler dikkate alınır. Dünya Bankası kriterlerine göre mutlak yoksulluk uluslararası karşılaştırmalarda satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 1, 2.15 ve 4.30 Amerikan doları seviyesi olarak belirlenmiştir (Erdoğan, 2002; İnsel, 2005; Shaohua, 2007).

Nispi yoksulluk ise bireyin belirli yaşam düzeyine sahip olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli mal ve hizmetleri karşılayacak gelir düzeyinin altında bir gelire sahip olmasıdır. Başka bir ifade ile nispi yoksulluk bireyin, toplumun ortalama refah düzeyinin altında bir gelire sahip olmasıdır (Es-Güloğlu: 2009, 235). Townsend (1985) nispi yoksulluğu kişinin temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilmesi fakat toplumun genel refah düzeyinin altında kalıp sosyal ve kültürel olarak topluma katılmasının engellenmesi şeklinde tanımlar. Bu tanıma göre nispi yoksullar, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği nedeniyle toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş olan kişileri kapsamaktadır.

Mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimsenin yoksul olmaması mümkün iken nispi olarak meseleyi ele aldığımızda toplumda her zaman yoksul olan bir kesim olacaktır. Ancak bu iki tanımın da eksiklikleri araştırmacıları yeni tanım ve yoksulluk sınırı belirleme kriterlerine götürmüştür (Oktik, 2008).

Ekstrem yoksulluk kavramı da kişinin açlık sınırının altında bir günlük gelire sahip olmasıdır. Günümüzde satın alma gücü paritesi 1.08

doların altındaki kişiler ekstrem yoksul olarak kabul edilmektedir (İnsel, 2005).

Yoksulluk kısaca kişilerin temel gereksinimlerini karşılayamaması olarak ifade edilebilir. Ayrıca yoksulluk kişilerin istihdamdan, barınmadan, sağlık hizmetlerinden eğitimden ve sosyal hayatın gereklerinden mahrum kalması anlamında kullanılmaktadır. Yoksulluk aynı zamanda değişken bir kavramdır. Yaşanılan çağa, zamana ve mekâna göre yoksulluk değişebilmektedir. Aynı çağda farklı ülkelerde farklı kriterlerle kişiler zengin ve yoksul olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan Türkiye'de yaşayan bir yoksul ile Somali'de yaşayan bir yoksul arasında önemli farklar bulunmaktadır. Nitekim ABD "The Census Bureau" istatistiklerine göre ülkedeki yoksulların % 46'sı konut sahibi, % 30'u araba sahibi, % 97'si renkli televizyon ve % 73'ü mikro dalga fırın sahibidir (Es-Güloğlu, 2009: 235).

Yoksulluk kırsal ve kentsel alanlarda farklı boyutlarıyla görülmektedir. Tarımda yeni teknolojilerin kullanılmasıyla beraber ortaya çıkan işsizlik sonucunda mağdur olan kitleler kentlere göç etmektedirler. Kırdan kente göç sonucu kentlerde sanayi ve hizmet sektörünün aradığı eğitim ve vasıf düzeyinden yoksun olan niteliksiz işgücü artmakta ve kentlerde yoksulluk yaygınlaşmaktadır.

Yoksulluk günümüz dünyasında karmaşık ve heterojen bir sorun olarak görülmektedir. Dünyada yoksulluk sorununun yoğun yaşandığı çeşitli bölgeler vardır. Özellikle Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'sında mutlak yoksulluk yüksek oranlara ulaşmıştır. Yapılan tahminlere göre Güney Asya'da ve Sahra Altı Afrika'sında nüfusun % 40'ından fazlası mutlak yoksulluk sorunuyla mücadele etmektedir (Es-Güloğlu, 2009: 234).

Türkiye'de ise yoksulluk meselesi 2000'li yıllardan itibaren daha yoğun olarak gündeme gelmiş ve halen çözüm aranılan en önemli sosyal problemlerden birisidir.

Bu çalışmada da aylık ortalama fert gelirleri ölçüt alınarak, Türkiye'de nispi yoksulluğun boyutları ölçülerek, yoksulluk profillerini ve göreceli yoksulluğun sebeplerini belirleyerek bu meselenin çözümüne katkı yapmak amaçlanmaktadır. Bu makalenin veri kaynağı Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında toplam 51,420

hane ile yaptığı *Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları* anketleridir. Anketlerin aylık toplam fert gelirleri kıstas alınarak Türkiye'de 2000'li yıllarda nispi yoksulluğun demografik ve sosyo ekonomik yönleri ile boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Yoksulluk meselesine nispi yoksulluk kavramı üzerinden yaklaşmamızın nedeni ise Türkiye'de mutlak yoksulluk sorununun, nispi yoksulluk sorunu yanında düşük düzeyde kalmasıdır.

Çalışmada öncelikle yoksulluk sınırları ile ilgili tanımlamalara yer verilmiş ve araştırmalarda ortaya çıkan yoksulluk profilleri ile ilgili sonuçlar özetlenmiştir. İkinci olarak araştırmada kullanılan veriler, tanımlar ve metod konularına değinilmiştir. Üçüncü olarak nispi yoksulluk ölçümleri farklı yönleri ile sunulmaktadır. Sonuç kısmında ise elde edilen sonuçlara ilişkin değerlendirmeler ve önerilere yer verilmektedir. Bu çalışmayı diğer yoksulluk çalışmalarından ayıran önemli bir özellik ise ilk defa elli binler (51.420) gibi yüksek sayıda deneği kapsaması ve sıkça kullanılan değişkenlerin yanında yeni göstergelerin de eklenmesidir.

TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN SINIRI VE YOKSULLUĞA İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde olması da yoksulluk ve gelir dağılımı probleminin çözümünü daha önemli kılmaktadır. Özellikle gini katsayısının tüm eski ve yeni üye ülkelerden daha yüksek olması AB üyeliği için önemli bir sorun teşkil etmektedir (Guloglu-Guder, 2007).

Türkiye'nin 2000'li yılların ilk yarısında karşılaştığı ekonomik krizler ve iki büyük depremle birlikte daha önce çok fazla üzerinde durulmayan yoksulluk konusu yoğun olarak Türkiye'nin gündemine girmiştir. Bu dönemde ilk defa ilgili kurumlar, siyasetçiler ve araştırmacılar yoksulluk sınırlarını tanımlayıp yoksul oranını belirlemeye yönelik çalışmalara hız vermişlerdir. Gelir ve tüketim harcamaları, gıda ve gıda dışı yoksulluk, günlük 1, 2,15 ve 4,30 Amerikan doları esas alınarak yoksullukla ilgili bu dönemde araştırmalar artmaya başlamıştır.

Türkiye'de yapılan araştırmalarda yoksulluğun çeşitli nedenlere bağlı olduğu görülmektedir:

- 1. Gelir Dağılımı Bozukluğu:** Yerleşim yerlerine göre, değerlendirildiğinde katsayının 1'e yaklaşması eşitsizliğin artışı, katsayının 0'a yaklaşması ise eşitsizliğin azaldığını göstermektedir. Türkiye'de gini katsayısı 1994'de 0.49 iken 2004 verilerine göre 0.40'a düşmüş olmasına rağmen hala AB ortalamasının üzerindedir. Türkiye son yıllarda düzelme görülse de ciddi gelir dağılımı bozukluğu yaşanan bir ülkedir. Nüfusun ilk % 20'lik kısmı milli gelirden % 6 pay alırken son % 20'lik kısım milli gelirden % 46,2 pay almaktadır (TÜİK, 2004).
- 2. Ücretlerin Düşüklüğü:** Türkiye'de 2006 yılı itibariyle ortalama brüt ücret 1099 TL olan Türkiye'de özellikle reel ücretler yaşanan ekonomik krizle beraber düşme trendine girmiştir.
- 3. Bölgelerarası Farklılıklar:** Türkiye'de coğrafi dezavantajlar, kalifiye işgücünün dağılımı, pazara yakınlık, ulaşım yolları üzerinde olma, iklim farklılıkları ve sermaye birikimi gibi nedenlerle tarihi olarak bölgelerarası dengesizlikler mevcuttur. Ülkemizde Ege bölgesi yoksulluk oranının en az olduğu bölge ve doğu Anadolu bölgesi yoksulluğun en yüksek olduğu bölgedir (Es-Güloğlu, 2004).
- 4. Kayıtdışı İstihdam:** Türkiye'de kayıtdışı istihdam ile yoksulluk arasında önemli bir ilişki vardır. Kentsel alanlara göç eden vasıfsız iş gücü enformel sektörde çalışmakta bu tür işlerde çalışma ise düzensiz ve yetersiz gelir elde etme sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Es-Güloğlu, 2004).
- 5. Kırdan Kente Göç:** Özellikle tarımda modern tekniklerin kullanılması, verimliliğin düşüklüğü, tarım topraklarının miras yoluyla paylaşılarak yetersizleşmesi ve diğer çeşitli sosyo-ekonomik nedenlerle ülkemizde kentlere doğru hızlı bir iç göç yaşanmaktadır. Özellikle sanayi ve hizmetler sektöründe istidam imkanlarının olduğu Marmara Bölgesi, Ege, Akdeniz

ve Batı Anadolu bölgelerinin kentleri diğer bölgelerden yoğun göç almaktadır (TÜİK, 2000).

Öte yandan Türkiye 1999 ve 2001 krizleri sonrasında, 2002 sonrası dönemde uygulanan sıkı ekonomik politikanın da tesiriyle önemli ekonomik büyüme göstermektedir. Özellikle % 7,5 ortalama yıllık gayri safi yurtiçi hasıla artışı, enflasyonun tek haneye inmesi ve bütçe açıklarının azaltılması uygulanan ekonomik programın başarısını gösterirken işsizliğin % 6'lardan % 10'lar civarına çıkması ve reel ücretlerin düşmesi de uygulanan politikaların yoksulluğu ve gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltıcı etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir (Guloglu-Guder, 2007). Hızlı ekonomik büyüme ve milli gelirdeki artışa rağmen uygulanan sosyal politikaların yetersizliği nedeniyle yoksullukla mücadelede yeterince mesafe alınamamıştır.

Türkiye'de resmi olarak yoksulluk sınırlarının belirlenip boyutlarının ortaya konulduğu ilk rapor Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2001 yılındaki büyük ekonomik krizin hemen ardından 2002 yılında 9,600 hane ile yaptığı ve sonuçlarını 2004 yılında kamuoyuna duyurduğu araştırmadır. Bu çalışmanın sonuçları kısaca özetlendiğinde 2003 fiyatlarına göre 1 kişilik hane halkı için aylık gıda yoksulluk sınırı 73 milyon TL, aylık gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı 171 milyon TL olarak hesaplanmıştır. Dört kişilik bir aile için ise gıda yoksulluk sınırı 167 ve gıda dışı yoksulluk ve 387 milyon TL'dir. Bu sonuçlara göre Türkiye'de toplam nüfusun yaklaşık % 1,35'i (926,000 kişi) gıda yoksulluk sınırının ve toplam nüfusun % 26,96'sı (18.441.000 kişi) ise gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında bir gelirle yaşamaktadır. Gıda yoksulluk oranı kentlerde % 0,92 (376,000), kırsal kesimlerde ise % 2,01 (550,000 kişi)'dir. Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranları kentlerde % 21,95 (9.011.000 kişi), kırsal kesimlerde ise % 34,48 (9.429.000 kişi) olarak hesaplanmıştır. Aynı çalışmada ayrıca satın alma gücü paritesine göre günlük 1\$, 2,15\$ ve 4,30 doların altında bir tüketim seviyesi ile yaşayanlar da hesaplanmıştır. TÜİK'in sonuçlarına göre nüfusun % 0,20'si (136,000 kişi) günlük 1 doların, nüfusun % 3,04'u (2.082.000 kişi) günlük 2,15 doların ve nüfusun % 30,3'u (20.721.000 kişi) ise günlük 4,30 doların altında bir tüketim harcaması ile yaşamını sürdürmektedir. Günlük 1, 2,15 ve 4,30 dolar ölçütü sırası ile kentlerde % 0,03, % 2,37 ve % 24,62'dir. Kırsal bölgelerde ise % 0,46, % 4,06 ve % 38,82'dir. Aynı

çalışmada nispi yoksulluk oranları da hesaplanmıştır ve Türkiye'de nispi yoksulluk oranının % 14,74 yani 10.080.000 kişi olduğu tespit edilmiştir. Nispi yoksulluk oranı kentlerde % 11,33 yani 4.651.000 kişi, kırsal kesimde ise % 19,86 5.430.000 kişidir.

2000'li yılların ilk yarısında yapılan araştırmalardan değinilmesi gereken bir diğer çalışma ise Dünya Bankası'nın 2003 yılında yayınladığı "Turkey: Poverty and Coping After Crises" başlıklı rapordur. Bu raporda da 2001 krizinin hemen ardından 4,200 hane ile yapılan *Hanehalkı Tüketim ve Gelir Anketi*'nin sonuçlarına göre satın alma gücü paritesi esas alındığında günlük 1 ABD dolarının altında bir gelirle yaşayanlar nüfusun % 1,8'ni oluşturmakta ve kent gıda yoksulluk sınırı 51.069.463 TL (119 dolar) olarak belirlenmiş ve bu değer altında kalanlar gıda yoksulu olarak tanımlanmıştır. Bu raporun sonuçlarına göre gıda yoksulluk oranı kentlerde % 17,2, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise % 56,1'dir. Kişi başı günlük 1\$, 2,15\$ ve 4,30 doların altındakilerin oranları ise sırası ile % 1,8, % 14 ve % 38 olarak gerçekleşmiştir. Özcan'ın (2003) aynı anketin verilerinin analizlerinde ise görece yoksulluk sınırı Türkiye geneli için 150.000.000 TL (349 dolar) olarak belirlenmiş ve bu sınırlara göre hanelerin yüzde 21,5'i görece yoksul olarak hesaplanmıştır (World Bank, 2003).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun daha sonra yaptığı ölçümlerin sonuçlarına göre ise 2004 yılında nispi bir azalmaya rağmen nüfusun % 25,6'sının gıda ve gıda dışı yoksul olduğu saptanmıştır. 2003 yılında % 28,1 olan yoksulluk oranı 2004'te % 25,6'dır. Kentsel yoksulluk oranı 2004 yılı itibarıyla % 16,5 iken kırsal yoksulluk oranı % 39,9'dur. Kentlerde 7,2 milyon kırsal bölgelerde ise 10,9 milyon insan gıda, giyim ve barınma yönünden ciddi yoksullukla karşı karşıya kalmıştır. Ülke genelinde fert bazında nispi yoksulluk oranları ise 2002, 2003, ve 2004 yıllarında sırası ile % 14,74, % 15,51, ve % 14,18 olarak gerçekleşmiştir. Kentlerde fert bazında görece yoksulluk oranları 2002'de % 11,33, 2003'te % 11,26 ve 2004 yılında % 8,34 iken kırsal kesimlerde % 19,86, % 22,08, ve % 23,48 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2006).

2000'li yıllardan önce yoksullukla ilgili yapılan önemli çalışmaların DİE'nin 1994 yılında; Erdoğan'ın 1996, 1998, 2002 yıllarındaki çalışmaları; Dansuk'un 1997 yılındaki çalışması; Dumanlı'nın 1996 yılındaki sonuçlarını da kısaca özetlersek; örneğin

DİE'nin 1994 yılında 25.000 hane ile gerçekleştirdiği *Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları* verileri esas alınarak Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmadır. 1990'lı yılları esas alan bu raporun sonuçlarına göre günlük 1 doların altında bir gelirle yaşamını sürdüren nüfusun oranı 1994 yılında yüzde 2,5 olarak tespit edilmiştir. Aynı raporda gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı 1994 yılında yüzde 36,3'tür. Bir diğer raporda ise Dünya Bankasının 1994 verileri esas alınarak Türkiye'de nüfusun yüzde 2,4'ü günlük 1 doların altında bir tüketimle yaşamını idare ettirmektedir. Günlük tüketim düzeyi 2 doların altında olan nüfus kesimi ise yüzde 18 olarak hesaplanmıştır.

2000 yılı öncesine ait değinilmesi gereken bir diğer çalışma ise 1992 yılında Dağdemir tarafından Türkiye'de 1960, 1970 ve 1980'li yıllarda gelir dağılımlarında ortaya çıkan yoksulluk sınırları ve oranlarına yer verdiği araştırmadır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre bu yıllarda mutlak yoksulluk oranının yüksek olduğu ve yoksulluğun büyük ölçüde ücret geliri ve kendi hesabına çalışanlar arasında yaygın olduğu gözlenmiştir. Bir diğer araştırma ise Erdoğan'ın 1996 yılında bölge ayırımında yoksulluk sınırı çalışmasında belirlediği kriterlere göre Türkiye'de hane halklarının % 11'i (kente % 7 kırdaki % 14) oldukça yoksul, bunu izleyen % 20 alt düzey yoksul ve % 12 ise üst düzey yoksul olarak sınıflanmıştır. Türkiye'de hanelerin yüzde 55'i yeterince beslenemeyen haneler grubuna girmektedir.

Bütün bu çalışmalar kısaca özetlendiğinde Türkiye genelinde değişik dönemlerde yapılmış yoksulluk sınırları gıda yoksulluğu için % 8- % 17, gıda ve gıda dışı yoksulluk % 27-% 41, satın alma gücü paritesine göre günlük 1 doların altında yaşayanlar % 0,20-% 3, 2,15 dolar kriterine göre % 3-% 18 ve 4,30 dolar kriterine göre ise % 25-% 30 arasında değişmektedir. Son olarak Buğra ve Solmazdemir'in (2006) saptamalarına göre Türkiye'de zaman zaman sendikaların yayınladığı yoksulluk sınırı raporları ücret politikasının sorunlarına ve gelir dağılımındaki eşitsizliklere dikkat çekmesine rağmen bu raporlar yoksulluk sınırlarını belirlemede gerçekçi değildir.

Yukarıda özetlenen araştırma sonuçlarında kullanılan değişik anketlere ilave olarak bu çalışmada da TÜİK'in 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında yapılan *Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları* anketleri kullanılmıştır. Bu anketlerde yoksulluk sınırlarını belirlemede önemli

anketlerdir. Ayrıca Türkiye'de toplam 51,423 hanenin 4 yıllık ortalama göreceli yoksulluk oranları aylık gelire göre analiz edilmesi ilk defa bu çalışmada belirlenmeye çalışılmıştır. Yukarıdaki özetlenen sonuçlar 2001 yılındaki büyük ekonomik krizden hemen sonra yapıldığı için bu araştırma ile daha sonraki yılların da eklenmesi daha gerçekçi sonuçlar vermesi bakımından önemlidir. Aşağıdaki bölümlerde sırası ile bu araştırmada kullanılan anketler, veriler, göreceli yoksulluk tanımı ve kullanılan metotlara yer verilmiş ve dördüncü bölümde analiz sonuçlarının sunumunun ardından özet ve öneriler tartışılmıştır.

VERİLER

Bu çalışmada 2003 ile 2006 yılları arasında her yıl düzenli olarak yapılan "*Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları*" anketlerinin ham verileri kullanılmıştır. *Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları* anketleri, Türkiye'de hane halklarının tüketim yapılarını ve eğilimlerini ortaya çıkaran en önemli anketlerdir. Bu anketler 2003 yılına kadar her 10 yılda bir yaklaşık 25 bin hane ile yapılmaktaydı. 2003 yılından sonra ise yaklaşık sekiz bin hane ile her yıl tekrarlanmaktadır. Anketlerin kapsamı tüm Türkiye sınırları içinde yaşayan hanelerdir. Ankette kentsel yerler nüfusu 20,001'den büyük kırsal yerler ise nüfusu 20,000'den küçük olan yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. Anketin uygulandığı aylar anket yapılan yıl içinde 1 Ocak ve 31 Aralık'tır. Anketlerde tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır (TÜİK, 2002).

Analizlerde 2003 yılına ait 25,764, 2004 yılına ait 8,544, 2005 yılına ait 8,559 ve 2006 yılına ait 8,556 hane olmak üzere toplam 51,423 hanenin gelirleri, hane halkı reisi referans alınarak hesaplanmıştır. Bu makalede kullanılan iki önemli veri sırası ile hane halkı reislerinin 4 yıllık toplam ortalama aylık gelirleridir. Bir diğer ifade ile aylık hane halkı reisinin ortalama geliri bu araştırmanın bağımsız değişkenlerini nispi yoksulluk ise bağımlı değişkenini oluşturmaktadır. SPSS programı ile eğitim durumu, aylık gelir ve yaş değişkenleri tekrar düzenlenmiştir ve gelirler Yeni Türk Lirası cinsinden hesaplanmıştır.

Hane halklarının sosyo-ekonomik durumu ile tüketim harcamaları dosyası, hane halkı reisi baz alınarak bülten numaralarına göre birleştirilmiştir. Hane halkı reisi hane halkının kazanç ve

masraflarından sorumlu olan kişidir (TÜİK, 2006). Ankete katılan hanelerin % 36'si kırsal % 64 kentsel yerleşim yerlerinde ikamet etmekte, % 10 kadın ve % 90 da erkeklerden oluşmaktadır. Deneklerin % 70'i ilköğretim ve altı, % 20'si lise, % 7'si üniversite 0,5'i ise yüksek lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir.

METODOLOJİ

Bu çalışmada sırası ile tanımlayıcı istatistik ki-kare ve varyans analizi (ANOVA) tekniği olmak üzere üç farklı istatistik tekniği kullanılmıştır. Toplam 6 sütundan oluşan tabloların ilk sütunundaki sıfır değerleri nispi yoksulluk sınırının üstünde kalanları 1 değeri ise görece yoksulluk sınırının altında kalanları ifade etmektedir. Ki-kare testleri ve varyans analizleri ile sosyo ekonomik faktörler arasında nispi yoksulluk açısından anlamlı istatistikî ilişkilerin olup olmadığı test edilmiştir. Testlerde .05, (**), < .01, (***), p< .0,001, (****) ise p< .0,0001 anlamlılık değerini göstermektedir.

Bu çalışmada OECD ve Avrupa Birliği'nin tanımladığı şekliyle aylık ve yıllık hane halkı reisinin gelirinin ortanca (medyan) değerinin ½'sinin altında gelir elde edenler nispi yoksul olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmada da aynı metot uygulanarak Türkiye'de 2003 ve 2006 yılları arasında hane halkı reisinin aylık ortalama geliri hesaplanarak görece yoksulluğun boyutları ve oranları iki farklı açıdan elde edilmiştir. Nispi yoksulluk tanımı bir nevi gelir dağılımı analizidir ve genellikle gelir dağılımının en altında yer alan % 10-13' lük bir kesim medyan değerinin ½'sinin altında yer alanlara denk gelmektedir.

SONUÇLAR

Hane halkı Reislerinin Toplam Ortalama Aylık Gelirleri ve Nispi Yoksulluk

Yoksulluk insanların gündelik hayatlarında yaşadıkları ekonomik bir sorundur. Yoksulluk ile aylık ortalama gelir arasında önemli bir ilişki vardır. Tabloların ilk sütununda değişkenler, ikinci sütunda ankete

katılan hanelerin sayısı, üçüncü sütunda yüzdelikler, dördüncü sütunda aylık ortalama gelir, beşinci sütunda standart sapma ve altıncı sütunda da medyan değerleri yer almaktadır. Sıfır değeri alanlar nispi yoksulluk sınırının üzerinde 1 değeri alanlar da nispi yoksulluk sınırının altında yer alan denekler ve gelirleridir. Tabloların alt kısmında ise varyans analizlerinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. Toplam Ortalama Aylık Fert Geliri (TL) ve Nispi Yoksulluk (2003-2006)

Aylık Gelir	Denek Sayısı	%	Ortalama (TL)	Std. Sapma (TL)	Medyan (TL)
0	44531	86,6	813	900	600
1	6889	13,4	141	119	150
Toplam	51420	100	723	870	530
$\chi^2 = 19,3$, df = 3, p = 0.000 Varyans Analizi (ANOVA)					
Değişim kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F testi	Eta2
Gruplar arası	2,697E21	1	2,697E21	3,828E3****	0,069
Gruplar içi	3,623E22	51418	7,046E17	-	-
Toplam	3,892E22	51419		-	-

Tablo 1'de 2003 ile 2006 yılları arasında yapılan Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları Anketleri'nde toplam 51,420 hane halkı reisinin 44,531'i veya % 86,6'sı hesaplamalarımıza göre nispi yoksulluk sınırının üzerinde iken 6,889'u (% 13,4'ü) nispi yoksulluk sınırının altında yer almaktadır. Nispi yoksulluk sınırının üzerinde kalan hane halkı reislerinin aylık ortalama gelirleri 813 TL iken görece yoksulluk sınırının altında kalanların aylık ortalama gelirleri ise 141 TL'dir. Tüm deneklerin aylık ortalama gelirleri ise 2003 ve 2006 yıllarında ortalama 723 TL'dir. Tabloda ayrıca her iki grubun da standart sapma ve medyan değerleri de yer almaktadır. Ayda ortalama 141 TL ve altında bir geliri olanlar

görel olarak yoksul kategorisine girmektedir. Bu durumda Türkiye genelinde 4 yıllık görel yoksulluk oranı % 13,4'tür.

Tablo 2. Yıllara Göre Nispi Yoksulluk ve Ortalama Toplam Aylık Fert Geliri (2003–2006)

Aylık Gelir	Denek Sayısı	%	Ortalama	Std. Sapma	Medyan	
0	2003	22406	87	691	882	500
0	2004	7353	86,1	833	844	615
0	2005	7315	85,5	921	820	700
0	2006	7457	87,4	1054	1012	800
0	Toplam	44531	86,7	813	900	600
1	2003	3358	13	123	77	144
1	2004	1191	13,9	144	91	162
1	2005	1241	14,5	152	108	166
1	2006	1099	12,6	181	214	207
1	Toplam	6889	13,3	141	119	150
	2003	25764	(49,9) 100	618	845	450
	2004	8544	(16,6) 100	737	819	550
	2005	8556	(16,6) 100	810	806	610
	2006	8556	(17) 100	942	992	718
	Toplam	51420	(100) 100	723	870	530
$\chi^2 = 9,4; df = 4, p = 0.000$ Varyans Analizi (ANOVA)						
Değişim kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F testi	Eta2	
Gruplar arası	2,7E+21	1	2,7E+21	3827****	0,069	
Gruplar içi	3,62E+22	51418	7,05E+17	-	-	
Toplam	3,89E+22	51419	-	-	-	

Tabloların daha kolay okunması için kısa bir açıklama yapmak gerekirse tablolardaki ilk sütun bağımsız değişkenler, ikinci sütun kaç hane halkı reisinin hesaplamalar neticesinde nispi yoksulluk sınırının üzerinde ve altında yer aldığı (sıfır değeri alanlar yoksulluk sınırının üzerinde, bir değeri alanlarda nispi yoksul sınıfa giren hanehalkı reisleridir), üçüncü sütun yüzdeler, dördüncü sütun hanehalkı reisinin ortalama aylık geliri, beş ve altıncı sütunlar sırası ile standart sapma ve medyan değerlerini göstermektedir. Örneğin Tablo 2'de 2003 yılındaki sonuçları özetlersek 22.406 hane halkı reisi aylık gelir açısından nispi yoksulluk sınırının üzerinde yer almıştır ve ortalama aylık gelirleri 2003 yılında 691 TL'dir. 2003 yılında nispi yoksulluk sınırının altında yer alan hane halkı reislerinin toplamı sayısı 3.358 kişidir. 2003 yılında anket yapılan hanehalkı sayısı 2004, 2005 ve 2006 yıllarında anket yapılan tüm hanelerin % 50'sini oluşturmaktadır. Bu durumda 2003 yılında hanehalkı reislerinin % 87'si nispi yoksulluk sınırının üzerinde % 13'ü de nispi yoksul kategorisinde yer almaktadır. 2004 yılına da incelediğimizde her şeyden önce 2004 yılında toplam 8.544 (2004 yılına ait 0+1 değerlerinin toplamı, 7.353+1.191= 8.544) hane ile anket yapıldığını görüyoruz. Bu sayı da oran olarak yıllar itibarı ile tüm hanelerin % 16'sını oluşturmaktadır (8.544/51.420=0.16). 2004 yılında anket yapılan toplam 8.544 hanenin aylık gelir açısından nispi yoksulluk formülüne göre hesaplamalarımız neticesinde % 13,9'nun (1.285 hanehalkı reisi, 1191/8544=13,9) nispi yoksulluk sınırının altında, % 86,1'nin (7.353 hanehalkı reisi) de sınırın üzerinde olduğu ortaya çıkıyor. Bu durumda 2004 yılında nispi yoksulluk sınırının üzerinde yer alan 7.259 hanehalkı reisinin aylık ortalama gelirleri 833 TL, standart sapması 844 TL ve medyan değeri de 615 TL'dir. Yine aynı şekilde 2004 yılında formül gereği nispi yoksul kategorisine giren % 13,9'luk kesimin aylık ortalama geliri 144 TL, standart sapması 91 TL ve medyan değeri de 162 TL'dir.

Tablo 2'de nispi yoksulluk oranlarının yıllara göre dağılımı yer almaktadır. 2003 yılında nispi yoksulluk % 13 iken, 2004'de % 13,9, 2005'de % 14,5 ve 2006'da % 12,6'dır. Burada dikkat edilmesi gereken 2003 yılındaki diğer yıllara oranla 3 katı daha fazla olan denek sayısıdır. Dolayısı ile nispi yoksulluk oranının iki üç puan daha fazla çıkması normaldir. Diğer yıllarda denek sayısının az olmasına rağmen yoksulluk oranlarının hemen hemen aynı olması 2003 yılından sonra nispi

yoksulluğun 2-3 puan azaldığına işaret etmektedir. Nitekim 2006 yılında yoksulluk oranı % 12,6'ya inmiştir. Özellikle nispi yoksulluk ve gelir dağılımı ilişkisi yapısal bir sorundur ve çözümü uzun yıllar ister ve beşeri sermayenin kalitesinin artırılması ile de ilgilidir. Yıllara göre sınırın altında kalan hane halkı reislerinin ortalama aylık gelirleri sırası ile 123, 144, 152 ve 181 TL'dir. Nispi yoksulluk sınırının üzerinde kalan deneklerin aylık ortalama gelirleri ise sırası ile 691, 833, 921 ve 1053 TL'dir. Türkiye genelinde 2003 ve 2006 yılları arasında 4 yıllık ortalama aylık gelirin 723 TL olması da Türkiye'nin sosyo-ekonomik gücü ve beşeri sermayesi göz önüne alındığında küçümsenmemesi gereken bir durumdur ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında orta düzeyde olan bir aylık gelirdir. Türkiye ile aynı ekonomik seviyede olan diğer ülkelerle karşılaştırıldığında hemen hemen ortalama aylık gelir kazancının yakın olduğu görülür. 2010 itibari ile Türkiye genelinde ortalama aylık gelirin Türkiye genelinde 1200 TL'ye çıkmıştır. Bu da 2003 yılından 2010 yılında kadar ortalama aylık gelirin 700 TL'den 1200 TL'ye çıktığını göstermektedir ve neredeyse % 100'lük bir aylık ortalama gelir artışına denk düşmektedir. Bu ücretler Türkiye'de olabilecek en iyi düzey olmasa bile beklenmesi gereken bir ücrettir. Toplam gelirlerin arttırılmasının tek yolu ise ekonomik büyüme ve kaliteli üretimin arttırılmasından geçmektedir.

Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan toplam 18,671 kişiden 3,183'ü veya % 17'si nispi yoksulluk sınırının altında yer alırken kentlerde yaşayan toplam 32,749 kişiden 3,706'sı veya % 11,3'ü nispi yoksul kategorisine girmektedir. Ki-kare ve F testinin sonucuna göre kır ve kentlerde nispi yoksulluk istatistiksel olarak farklıdır. Kırlarda 4 yıllık ortalama nispi yoksulluk sınırı 150 TL kentlerde ise 134 TL'dir.

Tablo 3. Kır-Kent, Aylık Ortalama Fert Geliri (TL) ve Görelî Yoksulluk (2003-2006)

Kır-kent		Denek Sayısı	%	Ortalama	Std. Sapma	Medyan
0	Kır	15488	83	776	789	570
0	Kent	29043	88,7	934	954	610
Toplam		44531	86,6	814	900	600
1	Kır	3183	17	150	94	160
1	Kent	3706	11,3	134	137	150
Toplam		6889	13,4	141	119	150
$\chi^2 = 3,3; df = 1, p = 0.000$ Varyans Analizi (ANOVA)						
Değişim kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F testi	Eta2	
Gruplar arası	2,7E+21	1	2,7E+21	3827****	0,069	
Gruplar içi	3,62E+22	51418	7,05E+17	-	-	
Toplam	3,89E+22	51419	-	-	-	

Tablo 4. Toplam Aylık Gelir ve Hane Halkı Reislerinin Yaşlarına Göre Nispi Yoksulluk (2003–2006)

Yaş	Denek Sayısı	%	Ortalama	Std. Sapma	Medyan
0 29 ve altı	10482	87,1	947	118	700
0 30-39	9737	89,2	787	775	600
0 40-49	10354	88,9	862	833	660
0 50-59	7296	97,1	782	882	550
0 60+	6662	78,9	601	599	445
0 Toplam	44531	86,6	813	901	600
1 29 ve altı	1551	12,9	174	186	200
1 30-39	1173	10,8	155	79	170
1 40-49	1297	11,1	134	90	150
1 50-59	1082	12,9	126	93	141
1 60+	1786	21,1	118	87	118
Toplam	6889	13,4	141	119	150
$\chi^2 = 5,5; df = 4, p = 0.000$ Varyans Analizi (ANOVA)					
Değişim kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F testi	Eta2
Gruplar arası	2,7E+21	1	2,7E+21	3827,981	0,069
Gruplar içi	3,62E+22	51418	7,05E+17	-	-
Toplam	3,89E+22	51419	-	-	-

Hanehalkı reislerinin nispi yoksulluk oranları yaşa göre; 29 yaş ve altı için % 12,9, 30-39 arası % 10,8; 40-49 arası % 11,1; 50-59 arası % 12,9; 60 yaş ve üzeri için ise % 21,1'dir. Tabloda görüldüğü gibi nispi yoksulluğun en yaygın olduğu grup 60 yaş ve üzeri olan hane halkı reisleridir. Ayrıca yaş arttıkça nispi yoksulluk sınırı da artış

göstermektedir. Aylık ortalama gelire göre yoksulluk sınırı; 29 ve altı yaş için 174 TL; 30-39 yaş arası için 155 TL, 40-49 yaş arası için 134 TL, 50-59 yaş arası için 126 ve 60 ve üzeri için 118 TL'dir. Yaş arttıkça hane halkı reislerinin kazançları da hem yoksulluk sınırının üzerinde hem de altında olanlar için azalmaktadır. Dolayısı ile farklı yaş kategorileri arasında istatistiksel olarak hem ki-kare hem de F testinde anlamlı farklar ortaya çıkmaktadır. 60 yaş ve üzeri olan ve nispi yoksulluk sınırının altında kalan 1,786 hane halkı reisinin 1,224'ünü (% 69)'unu hiç okuma yazması olmayan ve 536'sini da (% 30)'u ilkokul mezunu hane halkı reisleri oluşturmaktadır.

Tablo 5. Hane Halkı Reislerinin Cinsiyetine Göre Nispi Yoksulluk

Kadın-Erkek	Denek Sayısı	%	Ortalama	Std. Sapma	Medyan
0 Erkek	41036	86,6	832	922	608
0 Kadın	3495	68,4	611	550	450
Toplam	44531	86,6	813	901	600
1 Erkek	5276	11,4	143	125	153
1 Kadın	1613	31,6	137	98	150
Toplam	6889	13,4	141	119	150
$\chi^2 = 1,6; df = 1, p = 0.000$ Varyans Analizi (ANOVA)					
Değişim kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F testi	Eta2
Gruplar arası	2,7E+21	1	2,7E+21	3827****	0,069
Gruplar içi	3,62E+22	51418	7,05E+17	-	-
Toplam	3,89E+22	51419	-	-	-

Toplam 5,108 kadın hane halkı reisinin 1633'ü (% 31,6) nispi yoksulluk sınırının altında ve toplam 46,312 erkek hane halkı reisinin ise 5,276'sı, % 11,4'ü nispi yoksulluk sınırının altında yer almaktadır. Yoksulluğun kadınlar arasında yaygın olmasının nedenleri ise sınırının

altında kalan toplam 1613 kadından 60'ı, (% 2,6) hiç evlenmemiş, 316'si (% 19,5)'i evli, 1051'i (% 65)'i eşi ölmüş dul, 123'ünü, (% 7,6)'sı boşanmış ve 80'i (% 5)'ini de eşinden ayrı yaşayan kadınlar oluşturmaktadır.

Tablo 6. İşteki Durum ve Aylık Toplam Gelir ve Nispi Yoksulluk (2003-2006)

Sektör	Denek Sayısı	%	Ortalama	Std. Sapma	Medyan	
0	Düzenli ücretli	17424	97,2	855	657	710
0	Yevmiye li	2320	71,6	521	286	450
0	İşveren	2866	87,9	1813	247	1200
0	Kendi hesabına	9994	83,2	815	700	618
0	Ücretsiz aile işçisi	12	54,5	716	299	661
0	Toplam	32616	90,5	903	1103	684
1	Düzenli ücretli	509	2,8	204	64	207
1	Yevmiye li	921	28,4	186	71	190
1	İşveren	45	12,1	50	868	200
1	Kendi hesabına	1929	16,8	171	81	175
1	Ücretsiz aile işçisi	10	45,5	48	100	0
Toplam		3414	9,5	178	126	186
$\chi^2 = 2,6; df = 4, p = 0.000$ Varyans Analizi (ANOVA)						
Değişim kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F testi	Eta2	
Gruplar arası	1,62E+21	1	1,62E+21	1770,5	0,047	
Gruplar içi	3,3E+22	51418	9,17E+17	-	-	
Toplam	3,47E+22	51419	-	-	-	

2003 ve 2006 yılları arasında ortalama nispi yoksulluk oranı düzenli ücretli sektörlerde çalışanlar arasında toplam % 2,8, yevmiyeliler arasında % 28,4, işverenlerde % 12,1, kendi hesabına çalışanlarda % 16,8, ücretsiz aile işçileri arasında % 45,5 olarak gerçekleşmiştir. Sektörler arasında görece yoksulluk sınırı üzerinde yer alanların aylık ortalama gelirleri düzenli ve ücretli bir işte çalışanlar arasında 855 TL, görece yoksulluk sınırı altında kalanlarda ortalama 204 TL, yevmiyeliler arasında 521- 186 TL, işverenlerde 1813-50 TL, kendi hesabına çalışanlar arasında 815-171 TL, ücretsiz aile işçileri arasında ise 716-48 TL'dir. Anketlerde ücretsiz aile işçilerinin sayısı sadece 22'dir ve bu grup çıkarıldığı zaman nispi yoksulluğun en yaygın olduğu sektör toplam % 28,4 ile yevmiyeliler, % 16,8 ile kendi hesabına çalışanlar ve üçüncü olarak ta % 12,1 ile işverenler arasında dağılmaktadır. Sınırın altında kalanların % 65'i geçici istihdamda veya belirli süreli sözleşmeliler ile sözleşmesiz olarak düzensiz çalışanlar oluşturmaktadır. Dolayısı ile Ki-kare ve F testinin de sonucuna göre görece yoksulluk oranlarında sektörler arasında bariz anlamlı istatistik farklar vardır.

Tablo 7. Eğitim Düzeyi, Toplam Aylık Gelir ve Nispi Yoksulluk (2003-2006)

Eğitim	Denek Sayısı	%	Ortalama	Std. Sapma	Medyan
0 İlkokul ve alt	3897	60,6	518	403	415
0 İlkokul	22527	86,2	690	829	521
0 İlköğretim	5081	93,4	777	675	600
0 Lise	9417	96,3	970	850	775
0 Üniversite	3356	99,1	1477	1407	1078
0 Mastır+ Dokt.	253	0,6	2346	2195	1686
0 Toplam	44531	86,6	813	900	600
1 İlkokul ve alt	2537	39,4	129	94	132
1 İlkokul	3599	13,8	150	135	167
1 İlköğretim	360	6,6	137	102	150
1 Lise	362	3,7	136	107	150
1 Üniversite	31	0,9	56	158	310
1 Mastır+ Dokt.	0	0	0	0	0
1 Toplam	6889		141	119	150
$\chi^2 = 5,2; df = 5, p = 0.000$ Varyans Analizi (ANOVA)					
Değişim kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F testi	Eta2
Gruplar arası	2,7E+21	1	2,7E+21	3827****	0,069
Gruplar içi	3,62E+22	51418	7,05E+17	-	-
Toplam	3,89E+22	51419	-	-	-

Tabloda görüldüğü gibi yoksullukla eğitim seviyesi arasında ters yönlü bir ilişki açıkça gözlenebilmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça, yoksulluk seviyesi hem alt gelir grupları, hem de tüm toplumsal yapı içinde mutlak olarak azalmaktadır. Eğitim kalifiye eleman emeğinin arttırılmasında da en önemli etkidir, dolayısıyla eğitim ile birlikte kalifiyelik standartları da artmakta ve yoksulluk azalmaktadır. Anketlerdeki tüm deneklerin % 13'nü ilkokul seviyesinin altında olanlar, % 51'ni ilkokul mezunları, % 11'ni ilköğretim mezunları, % 19'unu lise, % 7'sini ise üniversite ve üzeri eğitim almış denekler oluşturmaktadır. % 13'lük dilimi oluşturan ilkokul seviyesi altındaki deneklerin % 40'ı nispi yoksulluk sınırının altında bir aylık gelire yaşarken, % 51'i oluşturan ilkokul mezunlarının % 13,8'i, % 11'i oluşturan ilköğretim mezunlarının % 6,6'si, % 19'u oluşturan lise mezunlarının % 3,7'si ve % 7'lik dilimi oluşturan üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahip deneklerin ise sadece % 0,9'u nispi yoksulluk seviyesinin altında yer almaktadır. Bu oranlar halen Türkiye'de kalifiye emeğin azlığını göstermektedir ve dolayısıyla eğitim hem yoksulluk, hem de kalifiye emeğin arttırılmasında en önemli faktörü oluşturmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi düşük eğitim seviyesi ile düşük gelir seviyesi arasında çok yakın bir ilişki vardır.

Tablo 8. Meslek, Nispi Yoksulluk ve Toplam Aylık Gelir (2003-2006)

Meslek	Denek Sayısı	%	Ortalama	Std. Sapma	Medyan
0 Üst düzey yöneticiler	5016	98	1516	1926	1057
0 Profesyonel meslekler	2218	99,3	1315	1152	1020
0 Yardımcı profesyonel meslekler	1675	98,9	1171	1122	900
0 Büro ve müşteri hizmetleri	1571	99,1	862	433	750
0 Hizmet ve satış elemanları	3215	94,2	708	409	630
0 Tarım ve hayvancılık	5735	78,1	729	675	552
0 Sanatkarlar ve ilgili işler	5649	92	714	482	590
0 Tesis ve makine operatörleri	4027	96,9	766	464	650
0 Nitelik gerektirmeyen işler	3510	80,6	577	313	500
0 Toplam	32616	90,5	903	1005	684
1 Üst düzey yöneticiler	102	2	141	574	200
1 Profesyonel meslekler	15	0,7	109	231	150
1 Yardımcı profesyonel meslekler	19	1,1	176	74	176
1 Büro ve müşteri hizmetleri	14	0,9	203	45	224

1	Hizmet ve satış elemanları	199	5,8	203	66	200
1	Tarım ve hayvancılık	1606	21,9	168	77	172
1	Sanatkarlar ve ilgili işler	488	8	187	72	200
1	Tesis ve makine operatörleri	127	3,1	188	132	200
1	Nitelik gerektirmeyen işler	843	19,4	189	68	197
1	Toplam	3413	9,5	178	125	186
$\chi^2 = 2,8; df = 8, p = 0.000$ Varyans Analizi (ANOVA)						
Değişim kaynağı	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F testi	Eta2	
Gruplar arası	1,62E+21	1	1,62E+21	1770****	0,047	
Gruplar içi	3,3E+22	36027	9,17E+17	-	-	
Toplam	3,47E+22	36028	-	-	-	

Deneklerin mesleki dağılımlarına göre görelî yoksulluğun en yaygın olduğu meslekler % 21,9 ile tarım ve hayvancılık, % 19,4 ile nitelik gerektirmeyen meslekler, % 8 ile zanaatkarlar ve % 5,8 ile hizmet ve satış elemanları arasındadır. F testinin sonucuna göre meslekler arasında da anlamlı farklar vardır. Tüm mesleki kategoriler arasında 4 yıllık toplam ortalama nispi yoksulluk oranı % 9,5'tir.

Yukarıda toplam 8 tablo'da Türkiye'de 2003-2006 yılları arasında nispi yoksulluğun analizleri sonuçlarını kısaca tekrar özetlersek 2003 ve 2006 yılları arasında yıllar, kır-kent, cinsiyet, yaş, eğitim, isteki durum ve mesleki kategorilere göre çapraz tablo ve varyans analizi sonuçları görelî yoksulluk oranı yıllık gelire göre % 14,5 iken aylık gelirlerin medyan değerlerinin yarısı formülüne göre % 1 daha az bir oranla toplam % 13,4 olduğunu göstermektedir. Bu durumda ortalama olarak nispi yoksulluk sınırının üzerinde yer alan hane halkı reislerinin yıllık ortalama gelirleri

10,260 TL iken aylık ortalama gelirleri 2003 ve 2006 yılları arasında 813 TL'dir. Nispi yoksulluk sınırının altında kalan hanehalkı reislerinin ise yıllık ortalama gelirleri 1,828 TL ve aylık ortalama gelirleri de 141 TL'dir (Aydın, 2010). Yıllar itibari ile 2003 yılından 2006'ya kadar her yıl yapılan anketlerdeki denek sayıları dikkate edildiğinde 4 yıl içinde nispi yoksulluk oranlarının azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Ayrıca 2003 ile 2006 yılları arasında nispi yoksulluk sınırının üzerinde kalan % 86-87 civarındaki hane halkı reislerinin aylık gelirleri 2003 yılında 691 TL'den, 2004'te 833 TL'ye, 2005'te 921 ve 2006'da da 1054 TL'ye yükselmiştir. Yıllık ortalama gelirler ise sırası ile 7,976, 9705, 10905 ve 12453 TL'dir (Aydın 2010). Nispi yoksulluk sınırının altında kalan % 13-14'lük kesimin ise aylık gelirleri 2003 yılında 123, 2004'te 144, 2005'te 152, 2006'da 181 TL iken yıllık ortalama gelirleri ise yıllara göre sırası ile 1422, 1760, 1799, 2391 TL'dir (Aydın, 2010) Yıllık ve aylık gelir kriterlerine göre nispi yoksulluk oranı kırsal kesimlerde % 17, kentlerde ise % 12'dir. Hanehalkı reislerinin yaşları ve aylık gelir durumlarına göre en yüksek yoksulluk oranı % 21 ile 60 yaş ve üzerindeki hane halkı reisleri arasındadır. Ayrıca, yoksulluk sınırının altında kalan 60 yaş ve üzeri hane halkı reislerinin % 70'i hiç okuma yazması olmayanlar ve % 30'unu da ilkökul mezunu kişiler oluşturmaktadır. Daha alt yaş kategorilerinde ise göreceli yoksulluk oranları % 10 ile % 12 arasındadır. Hanehalkı reisi erkek olanlar arasında nispi yoksulluk oranı toplam % 11,4, kadınlarda ise % 31,6'dır. Kadınlar arasında nispi yoksulluğun çok yüksek olmasının nedenlerinin başında ise büyük oranda (% 65) eşi ölmüş dul kadın hane reisleridir. Bir diğer önemli faktör olan işteki durum ve yoksulluk ilişkisinde düzenli ücretli çalışanlar arasında yoksulluk sadece % 2,8 iken yevmiyeli çalışanlarda % 28,4, kendi hesabına çalışanlar arasında % 16,8 ve işverenler arasında da % 12,1'dir. Dolayısı ile sınırın altında kalanların yaklaşık % 70'ini geçici istihdamda olanlar ve sözleşmesiz yevmiyeli çalışanlar oluşturmaktadır. Yoksulluğun boyutlarını anlamada belki de en önemli faktör eğitim durumu ve yoksulluk ilişkisidir. Dünyanın her ülkesinde olduğu gibi yoksullukla eğitim arasındaki ters ilişki tabloda açıkça gözükmemektedir. Eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk büyük oranlarda düşmekte ve eğitim seviyesi azaldıkça da artmaktadır. Bu çalışmada tablo 7'de de açıkça görüldüğü gibi göreceli yoksulların % 40'nı hiçbir okul bitirmemiş kişiler,

% 14'ünü ilkökul mezunları, % 7'sini ilköğretim ve % 4'ünü de lise mezunları oluşturmaktadır. Yoksulluğun uzun vadede minimum düzeylere indirilmesinin en önemli yolu da beşeri sermayeye yatırım yapmaktan geçmektedir. Meslek, eğitim ve yoksulluk konusu birbiriyle çok yakın ilişki içindedir. Göreceli yoksulluğun en yaygın olduğu mesleki kategoriler bu çalışmanın sonuçlarına göre % 22 ile tarım ve hayvancılık, % 20 ile nitelik ve eğitim gerektirmeyen meslekler, % 8 ile zanaatkarlar ve % 6 ile de hizmet ve satış elemanları arasındadır.

Bir başka önemli faktör olan ancak sayfalarda çok yer kapladığı için bu çalışmada sadece sonuçları sunulan iktisadi faaliyet kollarına göre de mesleki kategorilere benzer şekilde göreceli yoksulluğun yaygın olduğu iktisadi faaliyet kolları sırası ile % 23,5 ile tarım, avcılık ve ormancılıkla geçinenler arasında, % 15,5 ile sınıflandırılmayan diğer iktisadi faaliyet dallarında, % 13,8 ile inşaat ve bayındırlık işlerinde çalışanlarda, % 10 ile toptan perakende ve satış sektöründe ve % 7,6 ile madencilik ve taş ocakçılığı sektörlerinde çalışanlar arasında görülmektedir. Nispi yoksulluğun yaygın olduğu iktisadi faaliyet kolları arasında çalışanlarda ortalama aylık gelir de diğerlerine göre en düşük grubu oluşturmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye'de nispi yoksulluk her şeyden önce özellikle eğitim düzeyi çok düşük, özel sektörde, yevmiyeli, geçici istihdam edilenler, tarım sektörü ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar, yaş bakımından 60 yaş ve üzerinde olanlar ile kadınlar arasında diğer gruplara göre daha yaygındır. Bu grup aynı zamanda Türkiye genelinde de gelir dağılımında en altta yer alan % 10-13'lük bir grubu oluşturmaktadır. Ancak Türkiye'de kayıt dışı ekonominin bir hayli yaygın olması nedeni ile istatistiksel göstergelerin tam olarak gerçeği göstermediğini de hatırlamamız gerekir. Analizlerden ortaya çıkan sonuç her şeyden önce Türkiye'deki yoksul kesimin tembel ve beceriksiz olduğu için yoksul duruma düşmediğini çok açık bir şekilde göstermektedir. Eğitim alamamak, sürekli bir işte çalışmamak, yaşlı olup emeklilik sistemlerine dahil olmama veya sosyal yardımlardan mahrum olma, kadın olup dul kalmak, tarım sektöründe ve yardımcı

aile efradı olarak çalışma pek çok olumsuz şartların bir araya gelmesi ile oluşan bir yapıdır. Ayrıca anketlerde analiz ettiğimiz 51,420 hane halkı reisinden görece yoksulluk sınırının altında kalan 6,889 hane halkı reisinin analiz sonuçlarına göre anket yapılan aylarda 3414'ünün (% 50,6) bir işte çalıştığı, 3,475 (% 50,4)'un ise çalışmadığı ortaya çıkmaktadır. Anket yapılan aylarda son 4 hafta içinde iş arama durumu dikkate alındığında ise ankete cevap veren toplam 3,475 kişinin 709' u, (% 20,4) iş aramakta olduğu gözükmemektedir. İş aramama nedenlerine cevap veren 2,766 kişinin ise 12'si iş bulmuş, 27'si öğrenci, 724'ü ev hanımı, 173'ü emekli, 25 tanesi irad sahibi, 1,084 tanesi çalışamayacak kadar yaşlı, 60 tanesi özürlü, 346 tanesi hasta, 91 mevsimlik çalışan, 91 tanesi ailevi ve kişisel nedenler ve son olarak 133 tanesi de diğer nedenlerden dolayı çalışmadıklarını beyan etmişlerdir. Bu sonucun da gösterdiği gibi görece yoksulluk sınırının altında kalan hane halkı reislerinin % 77'sinin çalışmamasını nedenleri öğrenci, ev hanımı, emekli, çalışamayacak kadar yaşlı, özürlü ve mevsimlik olarak çalışmalarından dolayıdır.

Her ülkede olduğu gibi ülkemizde de yoksul kesimlerin insanca yaşayabilecek kadar asgari gelire sahip olmalarında devletin ve tüm toplumun sorumluluğu vardır. Her şeyden önce devletin desteği gereklidir. Fakat yardım yapılması gerekli olan yoksulların yanında çalışabilecek durumda oldukları halde çalışmayan ve yardımı hak etmeyenler de mevcuttur. Bazen yoksulluk yardımının biraz üzerinde ücret alanlar da yardım almak için işlerini terk edebilmektedir. Ancak bütün bu sahtekârlıkların önüne geçmek de yine devletin ve toplumun görevidir. Çok etkin bir denetim sistemi ile daha az yetenekli ve daha az şanslı olanları desteklemek hem devletin hem de toplumun en asli görevlerinin başında gelmektedir. Bir diğer önemli faktörde Türkiye'de hepimizin bildiği gibi gelir dağılımının bir hayli dengesiz olmasıdır. Bugün Türkiye'de milli gelirin % 55'ini nüfusumuzun ilk % 20'lik dilimi alırken, son % 20'lik dilimine sadece % 5'lik bir pay düşmektedir. Ancak Türkiye gibi gelişen bir ülkede dengeli dağılımdan önce ekonomik büyüme, daha fazla ve daha iyi istihdam olanakları yaratmak ve sosyal güvenlik sistemlerinde iyileştirmeler gereklidir. Türkiye'de hala yoksullukla mücadelede etkili bir politika geliştirilmemiştir. Yapılan önerilere göre DPT yoksullukla mücadele için kişi başına asgari sosyal yardım miktarı, fert başına düşen milli gelirin % 40'ı olarak belirlenmeli

ve bu miktar kişinin evli ve çocuk sahibi olmasına göre düzenlenebilmelidir. Ayrıca, yaşlı, özürlü, bakıma muhtaç kişiler gibi istihdam edilebilir nitelikte olmayan, korumasız gruplara karşılıksız ve şartsız yardımlar verilmeli ve yoksullukla mücadele eden devlet kuruluşları tek çatı altında toplanmalıdır. Ek istihdam ortaya çıkaran işverene, işe aldığı her işçi için belirli bir süre ile SGK primi ve vergi indirimi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aydın, Kemal. 2010. *Türkiye'de Nispi Yoksulluk ve Hayat Standartları: Konut, Sağlık ve Sosyal Güvenlik*, Henüz Yayınlanmamış Yoksulluk Araştırması Sonuçları.
- Buğra, Ayşe and Sinmazdemir, N. Tolga. 2005. "Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği," *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu; Araştırma Projesi*. İstanbul, Türkiye.
- Dağdemir, Özcan. 1999. "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Analizi, 1987-1994," H.Ü. İİBF Dergisi, Cilt 7, Sayı 1.
- Dansuk, Ercan. 1997. *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*, Uzmanlık Tezi, Ankara: DPT Yayını.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. 2004. *2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları*, Ankara: DİE Haber Bülteni
- Dumanlı, Recep. 1996. *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2449, Ankara: DPT Yayını
- Erdoğan, Güzin. 1996. *Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı*, Ankara: DİE Yayını.
- Erdoğan, Güzin. 1998. *Türkiye'de Yoksulluk: Boyutu ve Profili*, Ankara: DİE Yayını.
- Erdoğan, Güzin. 2002. "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler," *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-Is Konfederasyonu Yayını.

- Es, Muharrem ve Tuncay Güloğlu. 2004. "Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği," Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, No 1. ss. 79-93.
- Es, Muharrem ve Tuncay Güloğlu. 2009. " Türkiye'de Kentsel Yoksulluk: Kocaeli Örneği," Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri, Deniz Feneri Yayınları, ss. 233-261.
- Guloglu, Tuncay and Gokhan Guder. 2007. "Poverty and Income Inequality in Turkey: Towards Full Membership to European Union," Rethinking Turkey EU Relations, Germany: MV Wissenschaft.
- İnsel, Ahmet. 2005. Yoksulluk, Dışlanma ve STK'lar, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No 6.
- Oktik, Nurgün. 2008. *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları. İstanbul:Yakın Kitapevi.*
- Şenses, Fikret. 2002. *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. İstanbul:İletişim Yayınları.*
- Shaohua, Chen and Martin Ravallion. 2007. "Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004," Development Research Group. World Bank, Washington, DC 20433.
- Townsend, Peter. 1985. "A Sociological Approach to the Measurement of Poverty- A rejoinder to Professor Amartya Sen," Oxford Economic Papers, New Series, Vol. 37, No. 4. ss. 659-668.
- Türkiye İstatistik Kurumu. TÜİK. 2000. İstatistiksel Bölgelerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı, www.tuik.gov.tr
- Türkiye İstatistik Kurumu. TÜİK. 2007. Hanehalkı Bütçe Araştırması 2004. TÜİK Yayını.
- Türkiye İstatistik Kurumu. TÜİK. 2006. Yoksulluk Çalışması 2004, www.tuik.gov.tr
- Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK. 2008. Haber Bülteni, Say 110.

- World Bank. 2000a. *Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study* (Report No: 20029-TU), Washington: World Bank Poverty Reduction and Economic Management Unit.
- World Bank. 2000b. *World Development Report, 2000-2001, Attacking Poverty*, Washington:World Bank.
- World Bank 2003. *Turkey: Poverty and Coping After Crises* (Report No: 24185), Washington:World Bank Human Development Unit, Europe and Central Asia Region.